

Запорізький навчально-виховний комплекс «Барвінок»
Дошкільний підрозділ

Учити співробітництву з малку

Підготувала консультацію:
вихователь Костецька Н.А.
квітень, 2016р.

Важлива риса, необхідна кожному члену суспільства, — здатність до співробітництва. Тож розвивати її маємо з дитинства, показуючи малятам, що разом будь-яке завдання розв'язується легше. А ще — якісніше, швидше, креативніше. Але взаємодіяти часом важче, ніж робити самому: треба домовлятися, шукати компроміс, поважати погляди партнера, відстоюючи власну думку, не ображати його. І що раніше діти почнуть вчитися працювати у колективі, то кращими будуть результати.

ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ УСПІШНОЇ СПІВПРАЦІ

Базовий компонент дошкільної освіти, визначаючи мінімально достатній і необхідний для дитини перших 6 (7) років життя рівень соціальної компетентності, передбачає формування в неї навичок соціально прийнятної поведінки, здатності розуміти інших, долучатися до спільної з однолітками та дорослими діяльності, об'єднувати зусилля для досягнення спільного результату, оцінювати власні можливості, поважати бажання та інтереси інших людей. З огляду на це важливим напрямом роботи дошкільного закладу є створення сприятливих умов для набуття вихованцями досвіду міжособистісного партнерства.

Партнерські стосунки з однолітками — необхідна умова нормального психічного розвитку дитини. На думку М. Цукерман, “об'єднуючи дітей, ми даємо їм ґрунт, на якому виростуть спокійне самовираження дитини, почуття власної гідності, що можливі тільки серед рівно гідних”. Дослідниця наголошує: у стосунках дитини і дорослого розподіл функцій неминучий. Дорослий ставить мету, контролює й оцінює дії дитини. Будь-яку дію дитина виконує спочатку разом з дорослим. Поступово міра його допомоги зменшується і зрештою сходиться нанівець, тоді дія інтеріоризується, і дитина починає виконувати її самостійно. За умови організації партнерських стосунків з однолітками ситуація рівноправного співробітництва дає дитині досвід контрольних- оцінних дій і висловлювань.

Продуктивність міжсуб'єктної взаємодії тісно пов'язана з особливостями об'єднання дітей, які беруть участь у спільній діяльності. Так, дослідження В.Котирло і Т.Дуткевич свідчить: **міжсуб'єктні взаємодії не виникають стихійно** — для їх виникнення і розвитку необхідна організація спільної діяльності з поступовим ускладненням завдань, щоб діти набували досвід спільної роботи у певній послідовності, отримували уявлення про способи узгодження дій. **Самостійна спільна діяльність старших дошкільників часто не складається повною мірою через несформованість у дітей способів взаємодії.**

О.Лопатіна довела, що для переважної більшості дітей старшого дошкільного віку не характерне стале психологічне налаштування на співпрацю з однолітком. Дитина радше вбачає в однолітку суперника або ж не помічає його зовсім. Спрямованість виховання у спільній діяльності має орієнтувати дитину на партнера, на усвідомлення себе членом певної спільноти. Специфіка такої діяльності полягає в тому, що діти мають узяти на себе “ділові”, соціальні ролі, які вимагають від них більших зусиль, ніж ігрові.

Розкриваючи питання педагогіки успіху у вихованні особистості, І.Бех наголошує, що слід якомога раніше залучати дітей до організованої колективної діяльності.

Оптимальною у виховному й розвивальному плані є **кооперативна форма** колективної діяльності.

У звичайній колективній діяльності мета є індивідуальною: кожний її учасник досягає індивідуального результату незалежно від іншого; він не відповідає за результат партнера. І.Бех робить висновок, що в такій діяльності немає умов для виникнення соціальних стосунків, які сприяли б особистісному розвитку її учасників.

У кооперативній діяльності мета і, відповідно, результат є спільними. Кожен учасник діяльності робить внесок у спільний продукт.

Цим знімається проблема формування і прояву конфліктності й конкуренції, натомість серед учасників кооперативної діяльності утверджуються співпраця і злагода. Зацікавленість кожного учасника такої діяльності в якісному кінцевому продукті може стимулювати становлення так званої допоміжної, тобто орієнтованої на допомогу іншій людині, поведінки. Переживання успіху за умови досягнення спільного для всіх результату виступає механізмом згуртування учасників діяльності. Дослідник вважає, що кооперативна взаємодія має застосовуватись в ігровій, спортивній, усіх видах трудової діяльності, а також дозвілля дітей.

Ефективність формування уявлень старших дошкільників про однолітків як партнерів залежить від особливостей вибору пари для спільної діяльності.

В освітній практиці **склад пар для спільної діяльності** найчастіше формується такими шляхами: взаємний вибір партнерами одне одного; випадковий вибір партнера; об'єднання у пари на розсуд вихователя.

Так, стійке міжособистісне партнерство між дошкільниками складається, коли *учасники групи самі об'єдналися у пару*, симпатизують одне одному, часто разом грають, навчаються. Це позначається на особливостях сприйняття ними одне одного як партнерів у спільній діяльності та на характері їхньої взаємодії. Вибір партнера для учасників цієї групи є однозначним: вони відмовляються виконувати завдання з ким-небудь іншим, окрім названої дитини (якщо вона зайнята, члени групи готові чекати, поки вона звільниться). Перед початком спільної роботи діти мають піднесений настрій, проявляють радість (усміхаються одне одному, беруться за руки, згадують, що і як вони вже робили разом, яке задоволення від цього мали тощо). У спільній діяльності таких дітей більше емоційної підтримки, взаємності у стосунках, доброзичливості, природно проявляється зацікавленість у процесі та результаті роботи, частіше спостерігається взаємодопомога. Така взаємодія характеризується вищим рівнем емоційної стійкості, терпимості щодо дій партнерів.

Взаємодія пар, об'єднаних на розсуд педагога, зазвичай менш успішна, учасники частіше демонструють повну відсутність міжособистісного партнерства. Співпраця в таких парах характеризується емоційною нестійкістю, спостерігаються прояви тиску одне на одного, невдоволення, виникають конфлікти. Так само складається взаємодія і за *випадкового вибору*

дошкільниками одне одного. Це переконує у важливості й необхідності врахування взаємних симпатій і уподобань дітей при виборі партнерів для спільної роботи.

Тип міжособистісного партнерства залежить також від соціальної активності й реактивності дошкільників.

Схильність до узгодженої міжособистісної взаємодії проявляють *партнери, один з яких характеризується яскраво вираженою ініціативною, а другий — виконавською поведінкою.* Нестійким, переривчастим є міжособистісне партнерство *імпульсивних дітей і дітей з явним переважанням ініціативи.* Фрагментарне міжособистісне партнерство або повна його відсутність спостерігаються у *соціально пасивних дітей,* частково імпульсивних і меншою мірою у виконавців. Найкращими партнерами виявляються діти з оптимальним поєднанням ініціативи і виконавства.

СХОДИНКИ ФОРМУВАННЯ ПАРТНЕРСЬКИХ СТОСУНКІВ СТОСУНКІВ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ОДНОЛІТКАМИ НА ЗАНЯТТЯХ

Налагодження взаєморозуміння

На першому етапі потрібно сформуванню в дітей уміння визначати свій емоційний стан і розрізнити його в інших; приймати позицію партнера, адекватно реагувати на його емоційний стан для досягнення взаєморозуміння.

Для цього **на заняттях з фізичного виховання** пропонуємо використовувати пантомімічні та рухливі ігри, в яких діти вчаться розуміти одне одного без слів, приймати і виконувати вказівки партнера, чітко формулювати власні, проявляти уважність, терпимість у ставленні до однолітків.

Приклади ігор для розвитку вміння спілкуватися

Розмова крізь скло

Вихователь пропонує дітям об'єднатися у пари, а потім каже: “Уявіть, що один з вас зайшов у великий магазин, а другий чекає його надворі. Але ви забули домовитися, що потрібно купити, а вихід далеко. Спробуйте погодити покупки крізь скло вітрини. Але пам'ятайте: вас розділяє таке товсте скло, що спроби кричати марні — партнер все одно не почує. Після того, як домовитеся, можете обговорити, чи правильно ви зрозуміли одне одного”.

За потреби вихователь допомагає парам, яким не вдається порозумітися, жестами пояснює дитині, що пропонує купити він, питає, що вона зрозуміла.

Багатоніжка

Діти сідають на килимі в ряд. Вихователь каже: “Уявляєте, як важко жити багатоніжці — адже у неї може бути аж до 750 ніжок! Завжди є небезпека заплутатися. Спробуймо побути багатоніжкою. Станьте одне за одним на коліна, і нехай кожен покладе руки на плечі сусіда, що стоїть попереду. Готові? Тоді починаємо рухатися вперед. Спочатку повільно, щоб не впасти. А тепер трохи швидше. Хутчіш! Ще трохи пришвидшимося... Ох, як утомилася наша

багатоніжка, вона просто падає від втоми. Бух!”. Діти, продовжуючи тримати сусідів за плечі, падають на килим.

Проведи сліпого

Вихователь пропонує дитині вибрати собі партнера. Одному з дітей дорослий зав’язує хусткою очі. Він — “сліпий”, його партнер — “поводир”. У центрі фізкультурної зали заздалегідь створені різні перешкоди з лавок, кубів, коробок, м’ячів, мотузок тощо. Завдання “поводиря” — провести свого товариша через перешкоди так, щоб він не спіткнувся і не впав. Після проходження маршруту одним із дітей комбінація перешкод змінюється і партнери міняються ролями. Вихователь з рештою дітей групи стежить за ходом гри, допомагає в разі виникнення ускладнень.

Лабіринт

Зі стільців, повернутих один до одного спинками, вихователь вибудовує в центрі фізкультурної зали лабіринт з вузькими проходами. Потім каже дітям: “Зараз ви маєте пройти лабіринт. Але цей лабіринт непростий: його можна пройти лише удвох і тільки повернувшись одне до одного обличчям. Якщо ви хоч раз обернетесь або розчепите руки, двері лабіринту зачиняться, і ви не зможете вибратися назовні”. Діти об’єднуються у пари, стають обличчям одне до одного, поклавши руки одне одному на плечі, й починають повільно проходити лабіринт. При цьому перша дитина рухається спиною вперед. Коли перша пара пройде весь лабіринт, починає рух друга. Решта учасників разом з вихователем стежать за ходом гри.

Основні принципи формування міжособистісного партнерства на заняттях з фізкультури

- *Відмовтеся від елементів змагання в іграх.* Головна мета — формування спільності з іншими й здатності бачити в однолітках партнерів.
- *По змозі уникайте інструкцій,* натомість демонструйте позитивні зразки.
- *Відмовтеся від зауважень* і поділу дітей на вправних і невправних гравців.
- *Підтримуйте кожну дитину,* покажіть їй, що інші діти — не супротивники, не конкуренти, а тісно пов’язані з нею і багато в чому схожі на неї люди.
- *Повторюйте ігри:* багаторазове програвання — запорука ефективності. Систематично беручи участь у тій чи іншій грі, діти починають краще розуміти її зміст і отримувати задоволення від виконання ігрових дій.

Партнерство у діях

На цьому етапі старші дошкільники накопичують практичний досвід співпраці. Розпочати роботу пропонуємо з освоєння мовленнєвих конструкцій, необхідних для встановлення партнерської взаємодії з однолітками в процесі організованої спільної діяльності.

Мовленнєві конструкції для встановлення партнерської взаємодії

- Репліки, що визначають спільне завдання, як-от: “Що нам потрібно зробити?”; “Ми зробимо це разом”; “Самотужки нічого не вдасться”; “Робитимемо разом, дружно, не сваритимемося”.

- Обговорення засобів і етапів процесу, визначення позицій кожного і способу взаємодії: “Поміркуймо разом, що нам потрібно для виконання завдання”; “Вирішимо, що ми зробимо спочатку, а що потім”; “Розподілімо роботу”, “Хто почне, а хто продовжить роботу?”.
- Фіксація й зіставлення окремих способів дій: “Покажи, будь ласка, як ти це робиш”; “Спробуй зробити по-іншому, можливо, так вдасться краще (швидше, гарніше, легше)”.
- Оцінювання якості проміжного результату діяльності: “Погляньмо, що ми вже зробили”, “Чи все ми робимо правильно?”.
- Підтримка і взаємодопомога: “Допоможи, будь ласка”; “Не вдається? Я тобі допоможу (навчу тебе)”;
- Репліки заохочення і схвалення: “Все правильно”, “Чудова ідея!”, “Молодець, добре придумав!”.
- Здійснення елементарних контрольних оцінних дій з виправленнями і доповненнями: “Треба було зробити... Ми виконали... і зробили”; “Можна було зробити по-іншому”; “Краще було б виконати завдання інакше”; “Зараз швидко виправимо”; “Наступного разу обов’язково зробимо краще”.

Навички партнерської взаємодії діти опановують у кілька етапів з поступовим ускладненням моделі взаємодії в міру накопичення практичного досвіду.

Ускладнення моделей взаємодії

1. Освоєння дітьми *спільно-індивідуальної моделі взаємодії*: кожний учасник діяльності виконує свою роботу індивідуально, а на завершальному етапі всі об’єднують результати своєї праці в єдину композицію.
2. Освоєння дітьми *спільно-послідовної моделі взаємодії*: послідовне виконання дій учасниками, коли результат дії, виконаної одним учасником, стає предметом діяльності іншого (принцип конвеєра).
3. Освоєння дітьми *спільно-взаємодійної моделі*: співпраця всієї групи.

У застосуванні кожної моделі спільної діяльності діти вправляються під час серії занять, на яких їм надається можливість *вибору партнерів* для спільної діяльності за власним бажанням.

Приклади занять

Спільно-індивідуальна модель взаємодії Практикуватися у взаємодії за спільно-індивідуальною моделлю пропонуємо дітям на **заняттях з художньо-продуктивної діяльності** (малювання, ліплення, конструювання тощо). Саме в них чітко простежуються зв’язок “мета — результат”, а також послідовність необхідних дій.

Малювання вдвох на довгій смужці паперу

Спочатку діти малюють окремі предмети або сюжети, тобто працюють поруч, але не разом. Потім домовляються, хто що малюватиме, щоб створити єдиний сюжет. (Формат паперу доцільно змінювати).

Малювання з секретом в три пари рук

Трьом дітям дають прямокутний аркуш паперу і три олівці. Вони домовляються між собою, хто малюватиме першим, хто другим, хто третім, а також можуть

разом вирішити, що малюватимуть (у загальних рисах). Перший починає малювати вгорі аркуша, а потім закриває свій малюнок, загнувши аркуш таким чином, щоб залишилася відкритою тільки нижня частина малюнка для продовження, наприклад, шия. Друга дитина, не бачачи нічого, крім шиї, продовжує малювати. Природно, вона зображує тулуб і закриває його, залишивши відкритою тільки частину ніг. Третя дитина закінчує. Потім відкривається весь малюнок — майже завжди виходить смішно через невідповідність пропорцій, кольорових гам тощо.

Аплікація за допомогою листівок

Діти приносять з дому різні листівки. На занятті вони вибирають собі партнерів, розглядають листівки одне одного, аналізують зображення. Орієнтуючись на свою уяву й образотворчі навички, домовляються про сюжет, вирізають з листівок необхідні деталі, створюють аплікацію.

Безперечно, щось домальовують. Яскраві зображення на фабричних листівках нададуть навіть найпростішому малюнку цілком “художнього” оформлення.

Аплікація “Дитячий світ”

Діти, об’єднавшись у пари, вибирають один із запропонованих вихователем трафаретів іграшки, розфарбовують її, вирізають і розміщують на спільному полотні.

Конструювання “Наша вулиця”

Діти, об’єднавшись у пари, отримують по одному набору конструктора на двох. Вихователь пропонує побудувати вулицю, на якій розташований дитсадок. Кожна дитина споруджує свій будинок, домовляючись із партнером про використання деталей (їх має вистачити обом, і кожен має бути задоволений результатом). Потім з допомогою дорослого складають будинки в цілісну композицію.

Спільно-послідовна модель взаємодії

До другої моделі взаємодії дітей можна перейти після того, як у них розвинуться вміння приймати спільну мету, працювати поруч із партнером, зберігаючи необхідний темп і ритм діяльності, а наприкінці спільно оцінювати її результат. Цю модель пропонуємо широко використовувати **на заняттях з образотворчості, розвитку мовлення, математики, ознайомлення з рідною природою.** У кожному випадку створюватиметься проблемна ситуація, розв’язання якої вимагає взаємодії дітей у процесі поетапного досягнення спільного результату.

Ремонт книжок

Одна дитина готує деталь для ремонту і передає її партнерові для наклеювання, при цьому здійснюється взаємний двосторонній контроль дій.

Вихователь аналізує, як діти оцінюють результат спільної діяльності, чи вказують на недоліки в роботі партнера та в спільній праці; чи помічають технічні неточності, пояснюють, як їх можна було уникнути; чи задоволені процесом і результатом спільної роботи; чи проявляють бажання виконати ще якісь завдання разом.

Обчислювальні машини

Діти сидять в ряд. У кожного — набір карток з числами від 1 до 10. Усі вони разом — “обчислювальна машина”, яка вміє за один раз виконувати тільки одну дію — додавання одиниці. Ведучий, що сидить першим в ряду учасників, задає

на вході “машини” якесь число, наприклад 3. Інший учасник, показує на виході картку з результатом, тобто з числом 4. Наступний гравець показує на виході картку з наступним результатом — числом 5.

Якщо він помилково показує іншу картку, то ведучий (разом з вихователем) виправляє помилку. Грають послідовно, до останнього учасника, який показує остаточний результат обчислень “машини”. Потім він переходить на перше місце в ряду гравців і стає ведучим, інші учасники зсуваються на одне місце. Гра триває.

Спільно-взаємодійна модель взаємодії

Коли у дошкільників сформуються вміння координувати, регулювати спільні дії, підтримуючи єдиний темп і ритм роботи, а також розуміння залежності між якістю власного результату, результатом партнера і результатом спільної роботи, можна пропонувати їм спільно-взаємодійну модель.

Для освоєння цієї моделі доречно використовувати **заняття комбінованого типу**, що дають можливість інтегрувати різний освітній зміст.

Конструювання з природного матеріалу “Лісове царство”, “Морські глибини”

Розподіл дій учасників у процесі роботи відбуватиметься таким чином: презентація індивідуальних пропозицій — розподіл роботи — створення окремих зображень у парах — обговорення й об’єднання результатів роботи пар у єдину композицію — спільне доопрацювання результату.

Заняття з грамоти “Розсипане оповідання”, “Казкові персонажі заблукали”

Діти отримують набір карток з казковими предметами та персонажами. Кожен учасник вибирає картку, розповідає, що на ній зображено. Разом діти вирішують, до якого художнього твору належить об’єкт, як упорядкувати картки, щоб відтворити все оповідання. Потім ланцюжком переказують його.

Аплікація та екологія “В небі, на землі й на морі”

Заняття проходить таким чином: бесіда про Червону книгу України, перегляд її ілюстрацій — створення в парі моделей тварин, птахів і рослин — визначення місця їх розташування на панно у вигляді карти України — розміщення, що завершує групове оформлення спільного сюжету.

Самі собі організатори

На цьому етапі педагог розвиває здатність дітей самостійно обирати модель взаємодії для виконання спільних завдань. Педагог створює умови не просто для застосування однієї моделі взаємодії, а для гнучкої їх зміни відповідно до умов спільної діяльності через організацію творчих студій під час **занять з образотворчості та ознайомлення з довкіллям** (“Праця дорослих”). Об’єднавшись у команди, діти самостійно визначають, яка з них чим займатиметься. Педагог пропонує завдання для кожної.

Приклади творчих студій взаємодії

Студія скульпторів

Діти спільно вирішують, персонажа якої казки вони ліпитимуть, складають розповідь, обігрують її й показують іншим командам, які мають назвати казку.

Художній салон

Діти спільно визначають, який пейзаж вони створюватимуть у техніці аплікації (з круп, солоного тіста чи інших матеріалів), складають розповідь про цю картину, дають їй назву.

Студія архітекторів

Діти самостійно вирішують, що будуватимуть і які набори для конструювання використовуватимуть. Потім дають назву своїй роботі й складають про неї розповідь. Члени інших команд висловлюють свої враження.

Студія модельєрів

Діти придумують моделі одягу і самостійно виготовляють їх з наявного матеріалу (це може бути аплікація з паперу або тканини, робота з природним матеріалом тощо), дають моделі назву, складають розповідь про те, для кого призначено цей вид одягу.

Головна умова, яку приймають діти, працюючи в командах: у роботі мають бути задіяні всі учасники.

Зауважимо: чим складніше практичне завдання пропонується дошкільникам для спільного виконання, тим нижчий рівень прояву партнерства, але тим більш емоційно і вербально насиченою є взаємодія.

ВЗАЄМОДІЯ ДІТЕЙ І ПЕДАГОГА

Під час виконання спільного завдання у багатьох дошкільників спостерігаються труднощі взаємодії. Вони виражаються у нестійкості мотивів взаємодії, невмінні чітко домовлятися, розподіляти дії й узгоджено досягати спільного результату. Це призводить до швидкого згасання ініціативи дітей і розпаду взаємодії на індивідуальні лінії поведінки. Така поведінка, що характеризується емоційною нестійкістю, запальністю, схильністю ображатися одне на одного, свідчить про недостатню сформованість у дітей практичних умінь взаємодіяти з однолітками в процесі спільної діяльності.

Слід зазначити, що труднощі, яких зазнають діти, багато в чому можуть бути наслідком недостатньо ефективної тактики організації та керівництва міжособистісним партнерством з боку педагога — як у плані стимулювання інтересу дітей до партнерства й до однолітка як партнера, так і в плані збагачення вмінь узгоджувати свої дії в процесі діяльності, контролювати її й оцінювати спільний результат.

Логіка формування міжособистісних партнерських стосунків старших дошкільників з однолітками у спільній діяльності передбачає різні рівні взаємодії педагога з дошкільниками.

Рівні взаємодії педагога з дошкільниками

- *Навчально-корекційна позиція дорослого* на етапі засвоєння дітьми досвіду міжособистісного партнерства.
- *Спрямувально-корекційна позиція дорослого як посередника* на етапі накопичення дітьми досвіду міжособистісного партнерства.

- *Підтримувальна та стимулювальна позиція дорослого щодо ініціативи дітей* на етапі широкого застосування ними моделей співпраці з однолітками.

Така послідовність формування міжособистісного партнерства у старших дошкільнят дає надзвичайно високі результати: напередодні вступу до школи діти чудово вміють знаходити спільну мову з однолітками, планувати та реалізовувати спільну діяльність, толерантно та доброзичливо ставляться одне до одного.

Література

1. *Бех І.Д.* Виховання особистості: Сходження до духовності: наук, видання / І.Д. Бех. — К.: Либідь, 2006.,
2. *Котырло В.К., ДуткевичТ.В.* Роль совместной деятельности в формировании познавательной активности дошкольников // Вопросы психологии. — 1991, —№2. — С. 50-60.
3. *Смирнова О. Е., Холмогорова В. М.* Межличностные отношения дошкольников. Диагностика, проблемы, коррекция/ О. Е. Смирнова, В. М.Холмогорова. — М.: Владос, 2006.
4. *Цукерман Г. А.* Психология саморазвития / Г. А. Цукерман, Б.М.Мастеров. — М.: Интерпракс, 1995.